

אמירה לגוי בשבת - ב

אמירה לנכרי באיסורים דאורייתא כדי להציל אחרים מאיסור

מ"ב סקכ"ה: ומ"מ מותר לומר לנכרי לתקן את העירוב שנתקלקל בשבת כדי שלא יבואו רבים ידי מכשול, וכדאי הוא בעל העיטור לסמוך עליו להתיר שבות דאמירה, אפילו במלאכה דאורייתא, במקום מצוה דרבים.

כך כתב החי"א (כלל ס"ב סעי' י"א) ועפ"י המשך דברי המשנ"ב "כעין זה דעת הפמ"ג לעיל סקכ"ב" דמייירי לענין בנין בית הכנסת שעלול להתבטל, מוכח דגם זה הוא בגדר "שלא יבואו רבים לידי מכשול", שיתבטלו מתורה ותפילה, וכן לענין הדלקת האור בבית הכנסת, לכאורה הרי גם בזה הוא מכשול שימנעו מתורה ותפילה עקב חשיכה, וע"כ צ"ל שהדבר תלוי לפי חומרת החסרון העלול ליווצר, וכפי ראות עיני המורה, וצ"ע.

ואפילו נקרע העירוב בערב שבת ומשום מה לא תיקנוהו [אורחות חיים סי' שס"ב סק"א, מנחת שבת סי' פ"ב סק"י בשם שו"ת טוב טעם ודעת מהדו"ת קונט"א סעי' ה']. וישתדל לומר לו ברמז שלא בדרך ציווי [שש"כ פ"ל הערה ס"ז]. ואם אפשר להסתפק במלאכות דרבנן או על ידי קשירת החוט בעניבה, יאמרוהו לעשות כן [שו"ת פנים מאירות ח"א סי' ל', אשל אברהם בוטשאטש סי' ש"ז סעי' ה'], ואם אח"כ יעשה הוא על דעתו מלאכות דאורייתא, אין לנו עסק בזה.

ויש שכתבו שירבים' לאו דווקא, אלא הוא הדין אם אדם גרם אשר הוא או אדם אחר עלולים לבוא לידי איסור, רשאי על ידי נכרי לסלק את הדבר היכול לגרום לכך, אף שכרוך הדבר באיסורים דאורייתא. כן כתבו שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' ס"ג, מלכים אומניך פ"ב הערה ג' (ודוגמא לכך מי ששכח לנטרל את מכשיר היונקער"ס בביתו בערב שבת, ועלול מי מבני הבית לפתוח ברז מים החמים אשר גורם להדלקה מיידית של המבער, ואי אפשר לסגור את הברז הראשי של המים החמים, רשאי לקרוא לגוי שיפסיק את פעולת המכשיר, וכן כל כיוצא בזה).

הדלקת נרות שבת בבית הכנסת על ידי גוי

והנה, בהרבה קהילות קודש מקדמת דנא, היה נהוג להדליק הנרות בבית הכנסת על ידי גוי בערבו של יום הכפורים לקראת תפילת נעילה, כדי שיוכלו הקהל להתפלל מתוך המחזור, ואף בכל שבת הדליק הגוי הנרות בשביל אלו שהקדימו לבוא לפנות בוקר לבית הכנסת לומר תהילים וללמוד, וגדולי הדורות בספרי תשובותיהם דנו בזה בהרחבה רבה, ובזמננו שיש ביכולת לסדר התאורה ע"י 'שעון שבת' מבעוד יום, בודאי אסור להקל ולסמוך על הגוי שידליק האור, אלא במקום אונס ותקלה בלתי צפויה, המקילים יש להם על מי לסמוך.

ונביא מקצתן: בפמ"ג סי' ש"ז א"א סק"ח ("אין היתר ברור למה שנוהגין להדליק נר ע"י עכו"ם בשבת להתפלל בעשרה ואף לקרוא ס"ת צ"ע בזה"), שו"ת נודע ביהודה מהדו"ק סי' ל"ג (לבטל המנהג, ובצורך גדול הנח להם לישראל) הו"ד בשערי תשובה סי' תרכ"ג סק"א וסי' תקי"ד סק"י

ומשני"ב ס"י תרכ"ג סק"ג, הגהות חת"ס על גליון השו"ע הכא (כותב ללמד זכות רק ביוהכ"פ דקיל טפי משבת דליכא אלא ילא תעשה', משא"כ כשחל בשבת יש לאסור (ובדע"ת הכא מציין נמי לפמ"ג א"א ס"י ש"ז סק"ח דגבי נשים יש צד להקל מטעם זה, דלא הוזהרו אלא בל"ת ולא בעשה דשבתון, אבל מסיים דמסתברא דהוזהרו גם על עשה).

ובשו"ת חת"ס ח"ו ס"י פ"ו (שקיבל מרבתינו מוהרנ"א וההפלאה למנוע זאת בכח), וע"ע בשו"ת כתב סופר ס"י קט"ז בשם אביו ז"ל, שו"ת השיב משה ס"י י' (לבעל הישמח משה') בכחא דהתיירא ללמד זכות על המקילין לצורך תורה ותפילה דרבים, ושכן שמע מכמה גדולי הדור וצדיקים אשר לפניו, וכן ביצועות יעקב ס"י ש"ז סק"ג, שו"ת שואל ומשיב מהדו"ת ח"ב ס"י י"ד שאין למחות וטוב להעלים עין והנח להם לישראל, ס' רוח חיים (למהר"ח פלאגי זצ"ל, הכא) ששמח מאד בראותו שנתבטל מה שהיו מביאים נכרי להדליק הנר בנעילה, שו"ת דברי נפתלי או"ח ס"י כ"ט שהיה המנהג להקל בבעלזא, שו"ת זקן אהרן ח"ב ס"י י"א, שו"ת מנחת אלעזר ח"א ס"י מ"ז ונימוקי או"ח ס"י תרכ"ג, שו"ת אג"מ ח"ג ס"י מ"ב, שו"ת צ"א ח"ב ס"י מ"ב, קובץ תשובות להגרי"ש אלישיב שליט"א ח"א ס"י ל"ב.

ורוב הפוסקים הנ"ל המתירים הדגישו בדבריהם שההיתר הוא כשהנכרי עושה מעצמו או ע"י שאמרו לו קודם שבת ויו"ט, ולא באמירה בשבת ויו"ט גופא (אא"כ ברמז שלא בציווי אלא בדרך סיפור - שיעורי מנחת שי בשם הגרמ"א פריינד זצ"ל), ואם כבר שקעה החמה נמי קיל טפי, כמ"ש באשל אברהם בוטשאטש ס"י תרכ"ג, וכמבואר במשני"ב סק"ד בשם הפמ"ג (וע"ע בזה בסי' רס"א אות ח'). וכן אם יש קצת אור והנכרי מוסיף על האור הקיים נמי קיל טפי, וכדלהלן אות ט"ז.

לסיכום: טעם ההיתר הוא מהרבה טעמים: א. הנח לישראל כו'. ב. דוקא ביום כיפור. וטעו להקל בשבת. ג. מצוה דרבים לצורך גדול. ד. לאחר בין השמשות שהוא ספק יום. ה. כיון שיש קצת אור והגוי רק מוסיף.

מצוה דיחיד בשעת הדחק

וגם לענין מצוה דיחיד מצינו דעת יחיד לסמוך במקום אונס ושעת הדחק על בעל העיטור, והוא דעת הפמ"ג בשו"ת מגידות ס"י ק"ט בעובדא אצלו שנתפרקה הסוכה בליל שבת שבחג, וכותב שהסומך על הרמ"א להתיר בצורך גדול ובמקום מצוה איסור תורה (אהל ממש - כלשונו) במקום שמפסיד שמחת יום טוב לא הפסיד. והנה בפמ"ג ס"י תרכ"ו א"א סק"ח כותב לענין סיכוך סוכה ביום טוב ע"י גוי "חלילה להורות לי היתר" (הו"ד במשני"ב שם סק"כ).

וצריך לומר שההיתר בשו"ת מגידות משום שנפל ביום טוב והו"ל אונס גמור משא"כ בסי' תרכ"ו מיירי שלא בנאו מעיו"ט, ובזה מיושב נמי דברי המשני"ב שבסי' תרל"ז סק"א מתיר ע"י גוי, דמיירי בנפל ביום טוב דהו"ל אונס גמור. ומיהו בשו"ת באר יצחק ס"י י"ג כתב שלא התירו אלא ביום טוב בצירוף שיטת התוס' (שבת צ"ה. ד"ה והרוצה) ד'בונה' ביום טוב אינו איסור תורה, דגם בבונה אמרינן 'מתוך', וכתבנו עוד בזה בסי' תרכ"ו אות י', עיין שם.